

Sang i honra: guerres privades i conflictes veïnals al Ducat de Cardona (segles XVI-XVII)

Joan Rodríguez Santeugini
Càtedra UB d'Estudis del Renaixement de Molins de Rei

Introducció

L'alta edat moderna fou un període de transició, i la violència jugà un paper clau en la configuració social i política. James B. Collins observa que “the sixteenth century saw an increase in conflict both within communities and between various power structures” (Collins, 105). Efectivament, a Catalunya, a mitjan segle XVI, això es manifestà amb l'augment progressiu de la violència interpersonal en el si de les comunitats socials com a producte d'enemistats i enfrontaments entre bàndols.

El vescomtat de Cardona es consolidà com un dels senyorius més prominents i influents de la Catalunya medieval. Instituit com a ducat per Ferran II l'any 1482, aquest títol conferí als seus titulars un prestigi excepcional, amb extensos dominis territorials i una notable autonomia política fins al seu enllaç amb els grans llinatges castellans. Coneguts com els “reis sense corona”, els senyors de Cardona basaren gran part de la seva riquesa en l'exploració de la muntanya de sal, una font de prosperitat que reforçà la seva preeminència durant diverses generacions.

Tot i així, el Ducat de Cardona acollí durant l'època alt moderna una societat armada, en la qual la violència s'instal·là com a part integrant de la vida en els diferents municipis, tal i com denoten els arxius. El fons de la Batllia de Cardona, conservat a la Biblioteca de Catalunya, compta amb més de mil unitats documentals, de les quals més de la meitat són d'origen judicial i corresponen a l'època alt moderna. La documentació estudiada, basada principalment en denúncies, interrogatoris, testimonis, processos i informes fiscals; és rica per a poder extreure una visió interpretativa de les violències que es donaren en el ducat de Cardona, avançant cap a una història de la violència.

Aquesta aproximació representa una novetat al territori català, on són escassos els estudis sobre els tribunals de justícia baronials¹. L'estudi de la violència interpersonal permet aportar dades rellevants per a una història de l'arbitratge i de les formes, expressions i resolucions del conflicte. En el camp de la història social, per altra banda, la utilització de documentació judicial ens resulta útil per ser una de les més sensibles als canvis socials. Avui, podem mencionar la criminalitat com una de les àrees historiogràfiques que més s'ha desenvolupat en les últimes dècades a escala europea.²

Gestió del conflicte: la infrajustícia

Les comunitats municipals foren sempre reticents a la intervenció aliena i desconfiades vers l'autoritat oficial. En aquest context, la influència del costum i les vies informals o extrajudicials foren elements claus per a la gestió de la conflictivitat. Les grans desigualtats generades per una economia en creixement que no millorà la

¹ Ja en el seu moment Núria Sales va remarcar la importància dels tribunals baronials en l'estudi de la conflictivitat (Sales, 65-85).

² Vegeu: per una anàlisi de la criminalitat des d'una perspectiva socioeconòmica (Weisser); per un examen de la transformació i criminalització de les pràctiques violentes com part de l'autolegitimació del poder (Muchembled); una perspectiva cultural sobre la violència interpersonal (Spiereburg); la complexitat de la “faida” com a procés social (Davies); la interconnexió entre la violència, l'estructura social i l'autoritat (Amussen; Povolo); o perspectives actuals sobre la violència en contextos històrics (López Ojeda).

qualitat de vida³, i una vila composta majoritàriament per agricultors humils, feien que, en la majoria dels casos, no es pogués ni es volgués assumir el temps ni el cost d'iniciar una causa judicial. Aquesta és una de les raons que la historiografia francesa ha arguït com a causes principals de la proliferació de la infrajustícia, és a dir, la resolució del conflicte mitjançant mètodes extrajudicials (Garnot). El temor als rituals judicials com l'execució de tortures i les severes penes corporals imposades foren alhora un dels fets que allunyaren a la comunitat municipal de la cort ducal (Salvador, 263-289). Encara així, en la justícia local catalana dels segles XVI i XVII, tot i que la llei preveia càstigs corporals severes com les galeres, els assots o fins i tot la pena de mort, la seva aplicació fou molt limitada. El mecanisme més habitual de resolució de conflictes per part de la justícia oficial eren les remissions, que permetien paralitzar el procés judicial a canvi d'una compensació econòmica. Això donava flexibilitat als tribunals per adaptar les penes a les circumstàncies socials i econòmiques dels reus, combinant càstigs formals amb solucions extrajudicials. La funció principal de la justícia no era tant castigar com preservar la pau social i negociar solucions que permetessin la reintegració dels infractors dins la comunitat. Només els individus desarrelats o els reincidents, sovint forasters, eren objecte de sancions severes. Aquest model demostra que la justícia de l'època combinava el dret escrit amb valors i pràctiques comunitàries, actuant com una "parajustícia" orientada a la cohesió i l'estabilitat social (Almazán 1992).

Els conflictes de propietat o diputes per herències inunden els arxius catalans. Aquests conflictes podien escalar fàcilment cap a tensions i violència. En aquest context, les concòrdies i les sentències arbitrals ocupen una part significativa dels protocols notariais de l'època moderna. Les concòrdies, establertes en forma d'*amabilis compositio*, eren acords pactats entre les parts, formalitzats davant d'un notari, que adquirien força legal. Per la seva banda, les sentències arbitrals eren resolucions emeses per àrbitres triats per les parts, que en casos podien no tenir coneixements extensos de ciència jurídica. Aquests àrbitres podien ser també funcionaris estatals o alts càrrecs, però que actuaven generalment fora del seu rol institucional, exercint essencialment un paper de mediació com a persones reconegudes per la seva autoritat i prestigi social.

La rapidesa d'aquests processos permetia evitar els llargs litigis judicials, que podien allargar-se durant anys, especialment en casos de plets per la possessió de propietats. D'altra banda, el cost era significativament menor, ja que les concòrdies i l'arbitratge no requerien les elevades despeses associades als procediments judicials formals. A més, aquests mecanismes contribuïen a mantenir l'harmonia social dins les comunitats, ja que es basaven en el compromís mutu, evitaven l'escalada de tensions entre les parts en conflicte i permetien la resolució privada d'un afer, evitant l'exposició social. En data de 1569, en mig d'una concòrdia per resoldre un conflicte de propietat entre Francesc Ferran i Francesc Ferran, pare i fill, l'àrbitre indica que el motiu de la present concòrdia no es més que "per evitar tota matèria de inquietuds y litigi entre semblants persones".⁴

Figures com caps de família, capellans, patrons o notables locals, respectats per la seva autoritat, mediaven en les disputes amb la confiança de la comunitat. Les relacions interpersonals afavorien la resolució de conflictes a través de concòrdies, acords de pau o cartes de perdó. Tot s'explica per la impossibilitat de la justícia oficial de controlar el crim. En aquest context, on el que es busca per sobre de tot és la pau social, els habitants d'un municipi haurien utilitzat els medis necessaris per a restablir-la davant greuges o conflictes. La violència era utilitzada moltes vegades per a la resolució del

³ Tot i ser un segle "decisiu" en el pla econòmic (Garcia Espuche), s'agreujaren les desigualtats econòmiques (Garcia-Oses; Serra).

⁴ Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), notariais, Cardona, 1057.

conflicte. D'aquesta manera, les guerres privades i les tasques de disciplina comunitària també es consideraven vies acceptades per preservar l'ordre social. És a dir, la violència abandonaria el seu caràcter esporàdic, salvatge o casi de "barbàrie", per a justificar-se dins un marc de reparació d'un greuge, adquirint funció estructurant de la cohesió social.⁵

La *vindicta pública*, és a dir, el càstig imposat per l'autoritat amb la finalitat de restablir l'ordre social, no excloïa la necessitat de satisfer també la part ofesa: era necessari que la víctima o la seva família obtingués una compensació directa. Per a la resolució del conflicte, les composicions o compensacions buscaven restituir a la part ofesa el perdut en danys materials, violència verbal i física, que en la majoria de les ocasions implicava alhora un atac frontal a l'honor. En no pocs casos, com veurem, aquesta compensació podia arribar a legitimar actes de venjança privada. Aquesta estructura retributiva s'articulava dins el marc de la llei consuetudinària i els usos locals o costums, que, com assenyala T. Mantecón (2002), conformaven una legitimitat supletòria respecte a la justícia oficial: l'esfera extrajudicial.

La documentació

En el fons de la Batllia de Cardona, entre 1540 i 1630, hem trobat 172 unitats documentals que reflecteixen algun tipus de violència. Aquestes violències experimentades son delictes contraris a la llei i, per tant, punits per la justícia ducal o senyalats per la pròpia comunitat.

Hem dividit la cronologia estudiada (1540-1630) en tres franges per analitzar l'evolució del delictes.

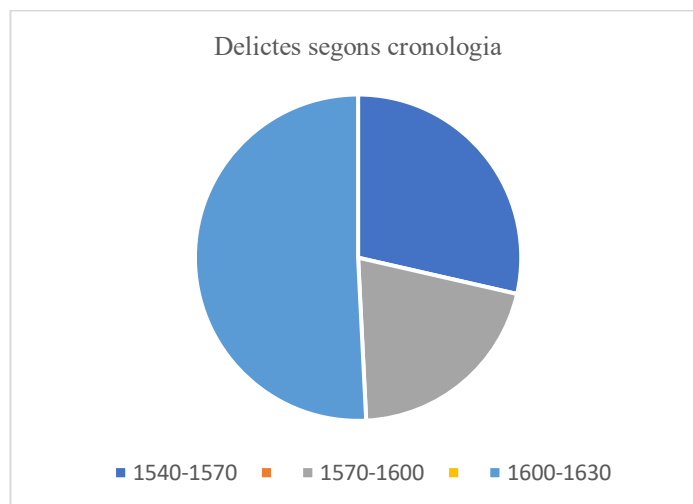

Figura 1. Elaboració pròpia. Per la franja 1540-1570 tenim 41 documents (24,4%); per la franja 1570-1630 tenim 32 documents (18,6%); per últim, en la franja 1600-1630 tenim 98 documents (56,9%). A partir de 1630, la documentació desapareix abruptament.

En molts casos, iniciar un plet acudint a la justícia oficial no implicava necessàriament abandonar l'ús de la violència com a recurs per resoldre conflictes. El creixent nombre de litigis no estava en contradicció amb l'aplicació de la violència per a la resolució de plets.

⁵ Tot i ser un tema poc estudiat per al moment, en l'àmbit nacional s'han realitzat diverses aportacions significatives (Almazán 1986; Almazán 1992; Almazán 2000; Mantecón 1997; Mantecón 2002; Mantecón 2013; Mantecón 2016; Xam-mar).

Figura 2. Elaboració pròpia

Litigis i violència coexistien sovint com a vies paral·leles per obtenir reparació, augmentant les possibilitats d'assolir un resultat percebut com a just o favorable.

Per altra banda, les aportacions d'Ismael Almazán (1990) venen a posar de relleu un fet comú en la historiografia del delictes: identificar la criminalitat registrada amb la criminalitat real. Probablement hi havia molts més actes violents dels que arribaven a judicialitzar-se, creant així una xifra oculta de criminalitat (*dark figure*). Aquesta realitat és especialment rellevant en societats premodernes, on molts conflictes es resolien extrajudicialment. Per això, les dades judicials no reflecteixen només la violència, sinó també les pràctiques socials de denúncia i les prioritats de les autoritats. Cal, doncs, combinar l'anàlisi quantitativa amb l'estudi qualitatiu de fonts diverses (atenent alhora l'esfera extrajudicial) per captar millor la àmplia realitat social del conflicte intracomunitari. Tot i això, com assenyala Carroll (2017), des de la historiografia s'havia tendit a assumir que l'augment dels litigis i plets al segle XVI estava relacionat amb una disminució de la violència, fruit de la creixent confiança en la llei i la justícia i de l'abandonament de la justícia privada (Carroll 2006). Tanmateix, almenys en el nostre cas, això no és així. Un augment considerable de la producció documental judicial i dels litigis en comparació amb períodes anteriors és, com bé argumenta l'autor, un indicatiu clar de l'augment de la conflictivitat social. Com a realitat comparable, a inicis del segle XVII s'observa, en el conjunt del Principat, una major producció de documentació judicial que reflecteix una situació inusual de violència similar, la qual s'havia mantingut estable en dècades anteriors i que, tal com mostren les fonts, descriu una societat armada i venjativa.⁶ L'augment de la documentació no es deu tan sols a una major voluntat o capacitat de la justícia oficial per resoldre els conflictes, ni al fet que s'hagin conservat més documents d'aquesta època, sinó principalment a l'increment efectiu de la violència.

⁶ La violència al Principat en els segles XVI-XVII es manifestà principalment en forma de bandolerisme. La historiografia acadèmica sobre el bandolerisme català s'inicia amb Reglà (1966), que establí la cronologia, la tipologia social i vinculà el fenomen amb la crisi jurisdiccional i la formació de l'estat modern; es destacà el paper de les fronteres i les estratègies de poder local (Sales); més endavant s'analitzaren les faccions i les xarxes clientelars i desmitificà el fenomen (Torres 1991; Torres 1993); es relacionà el bandolerisme amb els canvis socials i econòmics del segle XVII (Garcia Espuche); s'obriren línies d'anàlisi sobre el bandolerisme a les Terres de l'Ebre i establí un estat de la qüestió (Alcobarro); s'aportaren estudis microhistòrics sobre el bandolerisme pirinenc (Obiols); finalment, Àngel Casals (2012; 2016) ha coordinat alhora la síntesi més completa, subscriuint el fenomen català a les dinàmiques de violència faccional i repressió estatal pròpies del context mediterrani modern.

Al Ducat de Cardona, l'augment dels documents que relaten episodis de violència iniciat a mitjan segle XVI assoleix el seu pic a començaments del segle XVII i es manté estable entre 1610 i 1630 aproximadament. El bandolerisme, fruit dels bàndols i de la guerra privada, irrompé amb força i la violència interpersonal s'instaurà i normalitzà dins els municipis. Tot i que l'arma per excel·lència del bandolerisme català fou el pedrenyal (prohibit per Felip II a les Corts de Montsó de 1585), la violència interpersonal entre veïns del municipi sovint es perpetrava amb instruments improvisats, disponibles en el moment o amb les pròpies mans, la qual cosa evidencia la naturalesa immediata i no planificada de molts actes violents, així com la seva elevada càrrega d'espontaneïtat.

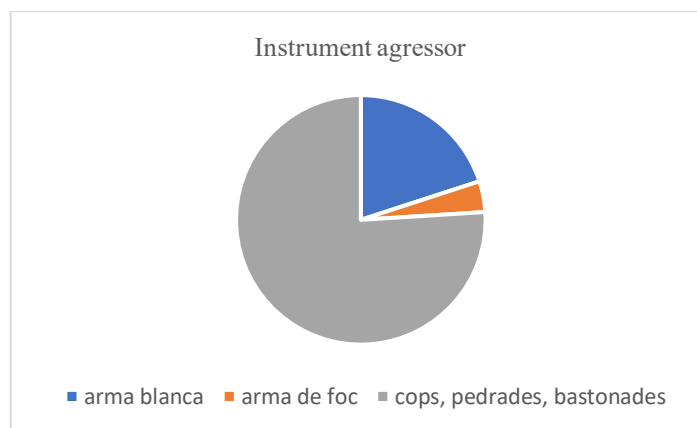

Figura 3. Elaboració pròpia

La taula presentada aporta informació valuosa la violència interna als municipis del Ducat, on les agressions més comunes entre els seus membres inclouen punyades, pedrades i bastonades. Els conflictes sovint es resolien de manera violenta, utilitzant una gran varietat d'instruments a l'abast i generant un procés de naturalització de la violència al municipi.

Tanmateix, cal tenir en compte que només s'han comptabilitzat les dades provinents de mencions explícites d'armes o eines utilitzades en els actes violents. Això significa que podrien existir moltes altres situacions de violència on els instruments emprats no hagin estat registrats o documentats de manera clara, deixant un possible buit en la representació completa de la violència al municipi.

Hem establert quatre grups per ordenar la tipologia delictiva dins les comunitats municipals del Ducat de Cardona.

Un primer grup per aquells delictes violents:

- En aquest grup entren agressions físiques, agressions sexuals, amenaces, desafiaments, baralles, disputes, maltractaments i insults

Un segon grup per aquells delictes contra les ordenances:

- En aquest grup entren els desacataments, fugues o agressions a l'autoritat, els fraus i els delictes per corrupció

Un tercer grup per aquells delictes contra la propietat

- En aquest grup entren robatoris i violacions de domicili

Finalment, tenint en compte les característiques específiques però també els elements comuns d'aquest delictes en relació amb les variables analitzades, hem creat un últim grup destinat als delictes vinculats amb el bandolerisme.

- Les accions dels bandolers anaven des de robatoris a mà armada i assalts, homicidis i agressions, extorsions, insubmissió, frau i tota una llarga tipologia delictiva

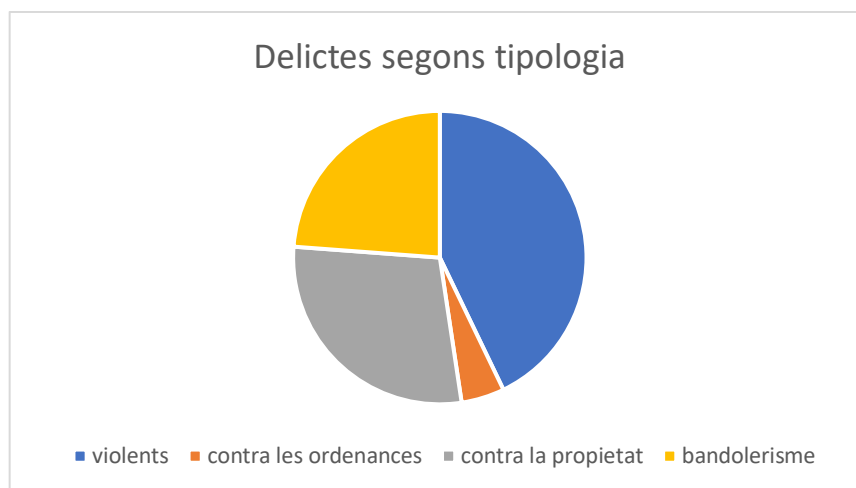

Figura 4. Elaboració pròpia

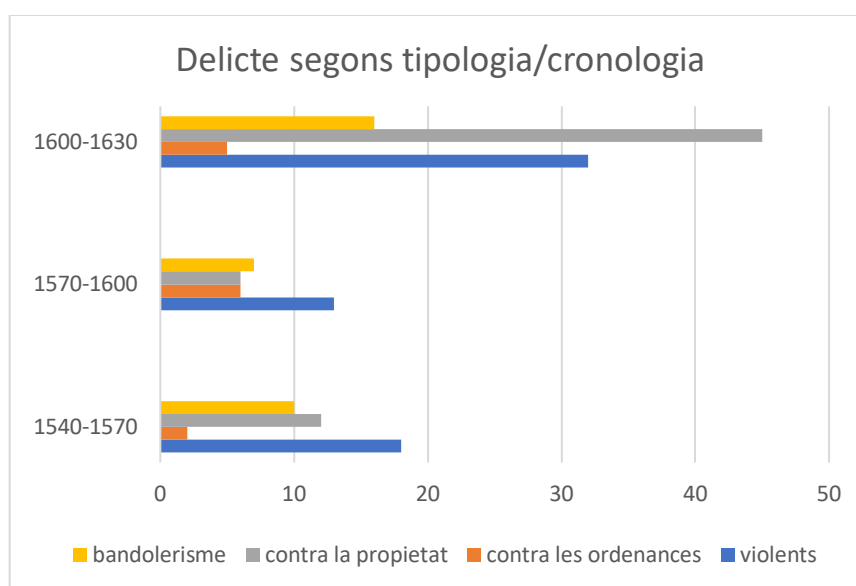

Figura 5. Elaboració pròpia

La guerra privada i els desafiaments: la cultura de l'honor

La bona reputació i la fama pública han estat, des de l'antiguitat, elements vertebradors de veritables codis d'honor que han justificat la violència per a la defensa de la imatge pública a ulls de la comunitat. L'honor fou un concepte central en la societat europea medieval i ho serà també com a eina de regulació social en època moderna, on el culte al llinatge viurà el seu moment àlgid en la institució de la noblesa. L'honor, lligat al llinatge, serà entès com a patrimoni col·lectiu i no com a qualitat individual. Qualsevol insult o desafiament públic podia ser percebut com una afronta

greu o injúria, i la resposta habitual implicava un duel, un enfrontament o qualsevol acció per a restaurar la reputació. L'enemistat podia sorgir entre persones concretes, però no era insòlit que traspassés l'àmbit individual i es convertís en una qüestió de grup familiar, heretada de generació en generació com una part més del patrimoni immaterial d'un llinatge (Xam Mar, 177). Entre la noblesa catalana, els duels eren freqüents i es consideraven l'última instància dins d'un codi d'honor no escrit però profundament arrelat, que establia les maneres adequades de comportar-se i defensar la pròpia dignitat.

En l'edat mitjana i moderna, la distinció entre el duel i la bandositat reflectia dues concepcions diferenciades de la violència com a mecanisme de resolució de conflictes. El duel, en els seus orígens, formava part dels judicis de Déu, una prova judicial ritualitzada que confiava en la intervenció divina per determinar la veritat. Aquesta pràctica implicava que el combat entre les parts servia per demostrar la innocència o culpabilitat d'un dels contendents, dins un marc jurídic en què el guanyador era considerat protegit per Déu. No obstant això, el Concili del Laterà de 1215 va rebutjar el judici de Déu, i amb ell, el duel, condemnació que es va anar reforçant a través de les lleis públiques a partir del segle XIII.

Els duels, "faides"⁷, o conflictes privats entre membres de la noblesa estigueren regulats des dels usatges de Barcelona (segles XII-XIII):

BATAIA IVDICATA antequam sit iurata, si per milites debet esse facta, per .cc. uncias auri, Valen cia, sit per pignora firmata; et si per pedones, sit jirmata per .c, propter hoc ut ad ilium qui uicerit sit ernendatum malum quod in hello acceperit, tarn in corpore quam in cauallo sine in armis, et assequa tur hoc pro quo helium factum erit et. omnes missio nes quas per illud helium fecerit; et diffinitum ilhid quod acceperit Ule qui uictus fuerit. ⁸ (Bastardas, 70)
[...] CVNCTVM MALVM quod fecerit homo ad senio rem suum, uel senior ad hominem suum, sine fatiga tione de directo et sine aquindamento debet esse ex utraque parte redirectum.⁹ (Bastardas, 84)

L'usatge "*De homicidio*," que establia compensacions econòmiques per als homicidis, reflectia la necessitat d'oferir una sortida institucional a la venjança, però alhora demostra que la violència i l'ajustament de comptes eren pràctiques prou comunes com perquè s'haguessin de regular de manera explícita.

En contrast, la bandositat es basava en la venjança i constituïa una forma de justícia privada en què els conflictes es resolien entre famílies o grups, en un context d'autoregulació on la reparació de l'honor estava en mans dels afectats. A diferència del duel, que s'exercia dins d'un marc judicial amb connotacions divines, la bandositat

⁷ El terme "faida" ja existia en la pràctica i era utilitzat durant l'edat mitjana per referir-se a venjances i conflictes armats entre famílies o clans. Tanmateix, Otto Brunner elaborà la conceptualització acadèmica i historiogràfica moderna del terme, definint la "faida" com una institució legítima dins el sistema feudal de resolució de conflictes.

⁸ "La batalla judicial, abans que sigui jurada, si ha de ser portada a terme per cavallers, ha de ser garantida amb 200 unces d'or, com a penyora. Si és portada a terme per infanteria, ha de ser garantida amb 100 unces. Això és per tal que a qui resulti vencedor se li compensi el mal sofert en la batalla, tant en el cos com en el cavall o en les armes, i obtingui allò pel qual s'ha lluitat, així com totes les despeses que hagi tingut per aquella batalla; i es decideixi la compensació que haurà de pagar qui hagi estat derrotat." Usatge 27.

⁹ "De la mateixa manera ha de ser entre els magnats i els seus cavallers, excepte que la batalla no es faci a les seves pròpies mans, sinó només en mans d'un home fidel escollit per ambdues parts." Usatge 44.

responia a la lògica de la reciprocitat i de la protecció de l'honor col·lectiu, reflectint la manca d'un sistema de justícia centralitzat capaç de regular aquestes disputes.

Els cartells seguien fórmules específiques i indicaven quan les hostilitats podien començar si el requerit no reconeixia el greuge o no oferia una explicació raonable. A diferència de la lletra de batalla, que implicava un duel a mort, el cartell de deseiximent establí un estat de guerra entre dues persones o fins i tot entre famílies senceres. Aquests desafiaments, tot i que sovint evitaven l'escalada de violència, oferien una via per a la negociació i la resolució de disputes, alhora que permetien una demostració pública de la violència privada amb l'objectiu d'aconseguir reconeixement col·lectiu. La “faida” o enemistat no només representava un conflicte entre individus, sinó una relació formal d'oposició mútua basada en l'equilibri de poder i honor. Aquesta relació s'expressava sovint en represàlies violentes o litigis compensatoris per compensar el dany sofert. Segons els últims estudis europeus, quan es produïa un greuge, el procés seguia diverses etapes: primer, es manifestava públicament la queixa; després es procedia a la violència com a represàlia; seguia una mediació que donava lloc a una treva temporal, i, finalment, es buscava una resolució a través d'un acord de pau o reconciliació (Oman).

La “faida”, però, no ha de ser considerada una acció arcaica i medieval, ja que també fou present en època moderna com a forma de violència, evidenciant una revisió del “procés civilitzador” per època moderna.¹⁰ Atesa la centralitat de l'enemistat en els conflictes interpersonals, Stuart Carroll (2017) ha suggerit recentment que “enemistat” constitueix un concepte analític més adequat que el de “faida”, que sovint arrossega especificitats antropològiques i medievalistes o idiosincràsies de caràcter nacional (Oman, 531).

Els conflictes privats entre faccions nobiliàries s'incloïen en els marges de la legalitat des dels primers segles medievals, però els usatges de Barcelona no estenien el mateix dret a les classes no privilegiades que, encara així, tornaven legals o vàlides les seves pràctiques a ulls de la comunitat a través de mecanismes de legitimació. Com apuntà Pierre Bourdieu, el capital simbòlic associat al reconeixement col·lectiu solia superar les barreres legals (Bourdieu, 112). Pel que fa als membres no privilegiats de la comunitat, l'honor prenia la forma d'honra, un concepte igualment associat a la virtut personal, la valentia i la posició social (però sense la vinculació a un llinatge nobiliari) i la incapacitat de defensar-la podia conduir a l'ostracisme social. No respondre a un atac a la propietat o a la persona (en forma d'insults o d'agressions, fins i tot d'homicidis) podia considerar-se símptoma de debilitat. En l'estil de vida comunitari de les viles i municipis d'època moderna, on els habitants no eren simples veïns, sinó membres d'una estreta xarxa de relacions interdependents (econòmiques, de patronatge, assistencials, de defensa o de parentiu), perdre el respecte de la comunitat o danyar la imatge pública podia ser greument perjudicial. Tanmateix, com veurem, en el cas del Ducat de Cardona no hem trobat una fórmula estandarditzada que estableixi un patró concret en la formalització del desafiament, més enllà de la menció de les parts implicades, l'afronta en qüestió i, generalment, la reparació demandada.

¹⁰ El *procés civilitzador* és un concepte historiogràfic que nasqué de les aportacions del sociòleg alemany Norbert Elias (1987). Elias sostingué que, des de l'edat mitjana fins a l'època moderna, les societats europees experimentaren un procés gradual de refinament dels costums i una reducció de la violència. Aquest canvi estigué vinculat al desenvolupament dels estats moderns, que monopolitzaren la violència legítima i imposaren normes de comportament més controlades, promovent l'autodisciplina i el control social.

El 13 de Setembre de 1575, el batlle del Cint, municipi del Ducat de Cardona, denuncià al batlle de Cardona la presència d'un cartell de desafiament penjat a la porta de l'església de la vila:

Yo en Prat de pug reg desafio abos en tor del sint y a tots vostros germans per tacanyeries que abeu fetas contra my que si dintre vuyt dias nom donau bint y sinch ducats yo hus fare totas las malas hobras que pore abos y a cosas vostras y mosos y pastos ahont se vulla que yols puga aber.¹¹

Una altra carta de desafiament, datada de 1625, diu el següent:

De ora en evant i axo not maraveles [...] per la tua mala lengua i per lo mal respecta que tens a les cases de aont estas i levar falsos testimonis ab algunes personas malament [...] alsares fals testimoni contra una dona per coses que no las via fetas lo qual ella és mal volguda mal dita de son marit i de tots los seus. Que sempre que podies li feies tota la mala obra que podies. [...] te matarem de ella (la casa) ont te trobarem.¹²

Revenja i conflictes veïnals

Mentre el duel actuava com una prova per determinar la veritat dins un context judicial, la bandositat s'iniciava sempre com un acte de venjança. De fet, a partir de mitjan segle XVI, es constata un augment exponencial dels delictes amb un evident component de revenja, en major o menor grau d'intensitat.

El 1549, Joan Rovira denuncià que li havien cremat la casa mentre dormia, de nit, amb una intencionalitat clara.¹³ Tres anys després, el batlle investigà un incendi que afectà les propietats de dos homes, incloent-hi els seus pellers, on emmagatzemaven el farratge necessari per alimentar el bestiar.¹⁴

El bestiar era constantment víctima de revenges, que es manifestaven a través de la seva eliminació. Tenim diverses denúncies relatives a mort de bestiar. La primera que ens consta (en la franja estudiada) data de 1553, quan s'obre un procés amb els respectius interrogatoris sobre la presumpta mort intencionada de cert bestiar.¹⁵ De la mateixa forma Guillem Sala, de Santa Cecília, pocs anys després, assegura que li han matat "dos matxos".¹⁶

La vulnerabilitat davant amenaces externes i les tensions internes de les comunitats van enfortir el vincle de l'individu amb la seva propietat i van afavorir la formació de grups d'interès intracomunitaris units per parentesc, contractes laborals o interessos comuns, que sovint es trobaven enfrontats amb altres grups. Un exemple destacat d'aquest tipus de conflictes veïnals és el cas del mas Solanelles, a Capolat, on un enfrontament veïnal va escalar a un nivell superior.

Pere Foncada, en data de 25 de març de 1611,¹⁷ declara com "eixint ya dema casa so es de Solanelles de Capolat ahont stich viu en la hera de dita casa Pere Greges y Matia Greges de Capolat ab sos padrenyalls ab los dragons calats y un cunyat seu ques diu Hieronym que no lise altre nom ab una daga tirada y una agullada en altra mà".

Ràpidament es coneix la víctima. És Pere Bernades, pagès del mas de Solanelles, i Jeroni Vilades s'abalança contra ell. De la por, Eulalia Solanelles, vídua, i la dona d'en

¹¹ Biblioteca de Catalunya (BC). Fons de la Batllia de Cardona. Bat Car 32/22.

¹² BC. Fons de la Batllia de Cardona. Bat Car 2/9.

¹³ BC. Fons de la Batllia de Cardona. Bat Car 30/3.

¹⁴ BC. Fons de la Batllia de Cardona. Bat Car 30/6.

¹⁵ BC. Fons de la Batllia de Cardona. Bat Car 30/17.

¹⁶ BC. Fons de la Batllia de Cardona. Bat Car 31/5.

¹⁷ BC. Fons de la Batllia de Cardona. Bat Car 34/39.

Pere Fàbregues abracen a en Bernades, qui s'indica que va desarmat quan rep per part de Jerònim “una bastonada en lo cap de hont esqué molta sanch que yo ley curí y també tocà ab lo mateix colp ana Fabregues”. Instants després, “se’n anaren bravejant”.

Tenim un altre testimoni: Pere Lleges, qui pel general corrobora el testimoni anterior, doncs assegura que Jeroni Vilades li pega “ab la agullada al cap y li trencà lo front quen esqué molta sanc”.

Tenim un darrer testimoni, Pere Fàbregues, qui assegura que està en la casa de Solanelles de Capolat. Diu que s'alarmà quan sentí crits a l'era i veié els germans Greges, qui assegura són de la vila, junt amb Jeroni, i que “les havien ab Pere Bernades i ab ma muller”. Instants després “li pegà una bastonada al dit Bernades ab la qual li feu un gran tren al front de hont esqué molta sanch y també ma muller te altre colp que diu dit Hieronim li pegà en la sella dreta”. Després, “se’n anaren”.

Tenim un altre document. El 10 de gener de 1612, trobem altra vegada a Pere Bernades declarant que en la nit de Tots Sants, aproximadament a les tres hores passada mitja nit, estant en la casa de la vídua Solanelles, “sentí algú entrava per la finestra”. Estranyat, pregunta “qui es”. És llavors quan assegura que Jeroni Vilades feu aparició responent “jo so”. Acte seguit, l'home entra a la sala on estava en Pere, “baxa per la scala y obrí la porta y se’n anà”. En la denúncia, l'home declara també que fa cosa de tres setmanes, “prenent yo palla de (il·legible) casa me vingué dit Viladas sens més y me digué que si mon ama ni yo tocàvem a dit paller nos feririe ab padrenyall”.

Arran d'aquesta denúncia, sembla que van arrestar al dit Vilades, home de trenta anys “o per aquí”, natural de Llanera i habitant del mas Solanelles de Capolat. S'indica que resta pres a la presó del castell de Cardona quan el porten a declarar.

Li pregunten si sap per què està pres i perquè se li exigeix la *depositio*, diu “senyor non sé”. Quan li pregunten on era la nit de tots sants, respon “dins casa mia y de tota la nit nom moguí de casa”. Li pregunten a on viu, ell, aleshores, la nombra per primera vegada. Diu “ont yo stich y sta una viuda que li diuen Eularia”. L'interrogador sembla dubtar i pregunta si viuen junts. Ell respon “la casa hont yo stich bé és de Solanelles però la viuda Solanelles sta en la casa gran que és separada de la casa ahon yo stich”. Davant la pregunta de l'interrogador sobre si el vespre de Tots Sants entrà a casa de la vídua, ell assegura que ho feu, però perquè tenia els animals dins la seva casa i se'ls havia d'emportar.

Aquí acaba el document, però no la història del mas Solanelles. De fet, tenim encara més.

Ens situem a 29 de març de 1612. Tenim una denúncia de Jeroni Vilades¹⁸, qui assegura que pocs dies abans, el dia 23 del mateix mes de març, “yo vinguí ací en Cardona” i a la tarda se’n tornà al mas Solanelles de Capolat. Assegura que la senyora Certichs començà a cridar “via fora”. Al veure a l'home acostar-se, aquesta li digué “que la mia botiga ere plena de lladres”. Ell s'encamina cap a la seva botiga, tement-se el pitjor, i allà hi troba un cunyat, la seva dona i un mosso seu. Efectivament, se n'adona que la tenda ha estat assaltada i que, en concret, li havien pres setanta ducats i diverses peces de roba.

Acaba per mostrar el seu desconcert i la posterior acusació “senyor yo no sé qui o ha fet, però tinc sospita que la viuda Solanelles o ha fet fer”. Jeroni Vilades explica com la vídua havia estat vista per dos mossos seus el dimarts passat amagada en uns matolls i també “perquè quan la gent ere dintre casa mia ella may digué res [...] Així fag istància y part formada contra dita viuda Solanelles demanant sie punida y castigada”.

¹⁸ BC. Fons de la Batllia de Cardona. Bat Car 34/40.

Esteve Cortina, mosso d'en Vilades, declara que el dimarts, estant treballant en una borga del seu amo amb l'hereu Vilades, "qui també està a mosso ab dit Viladas [...] viu un home en unes mates amunt dels conreus de Solanelles", on també hi veu a la vídua Solanelles. Diu que finalment, veié com la dita Solanelles "sen anà de dites mates ab dos hòmens". Sent ja fosc, acabada la feina i estant dins la tenda d'en Jeroni en companyia de la dona d'ell, picaren a la porta. Preguntaren qui era i respongué un mosso d'en Vilades dit Andreu. En obrir, arremeteren contra la porta "quatre hòmens sibi ab lo parlar coneixíem de fora". "Scorcolaren casa y sen portaren lo quels aparagué y se'n anaren". Tots anaven armats amb dos o tres pedrenyals, lligaren els mossos que es trobaven dins la casa i "amb una destrat trencaren lo cuberter de la casa on tragueren los dines".

L'hereu Jaume Solanelles, cunyat i mosso de Jeroni, també declara. Reitera les paraules d'Esteve i apunta com veié a la viuda Solanelles, "ma madrastra", "anar a dites mates". Quan estaven a casa, en companyia d'Esteve i de la seva germana, dona d'en Viladas, tocaren a la porta i semblaren escoltar la veu d'un mosso d'en Vilades dit Andreu. "Viu quatre hòmens que non coneguí ningú". Subscriu, novament, que escorcollaren la casa i s'emportaren el que volgueren.

Diu que no coneguí els homes, però que un li semblà "era lo Boladeres perquè le vist altres vegades lo qual aportave dos padrenyals curts ensepat [...] del demés non sabrie dir res".

És el torn d'Andreu Pere, un altre mosso d'en Jeroni, qui testifica que després de treballar, arribat a la seva casa, el prengué "un home al cantó de la hera y me amanà darrere del porxo y allí tots esbarrats viu sinc o sis hòmens". Ell assegura que tingué molta por. Els homes li digueren "anàs a fer obrir les portes de Hieronym Viladas" però es negà inicialment, "y ells me pegaren ab un canó de padrenyal e axi ab lo temor fiu". Finalment accedeix, mentre "els hòmens darrera mi. [...]Y en aver tocat y parlat obriren los de casa de dit Viladas y en haver ubert ells entraren dins casa y ami me feren entrar y en la cuyna me ligaren a mi y a un moso de Viladas ques diu Cortina". El jove també sembla reconèixer a un tal Boladeres d'entre els lladres.

Ara és el batlle Benet Bertran qui declara. Assegura que, quan era ja al llit, "prop passat ya de nit que podie haver una hora", tocaren a la seva porta Joan Sarto y Valenti Eguaser "y me digueren avien robada la casa den Viladas de Solanelles". Ell, sortí "y apleguí gent de tal manera que prest fórem catorze ben armats" i, arribats a Solanelles veieren a Jeroni Vilades i a un tal Joanot Solanelles que estaven allí "guardant la viuda de Solanelles no se'n anàs". En Jeroni li diu que "li han robat la casa i que prengué la viuda Solanelles que ella sabia qui eren". I així es feu.

Encara així, la vídua assegura no saber res. Aleshores, en Viladas retingué dita Solanelles "y le aportada ací a Cardona presa". L'endemà, ja de matí, el batlle feu camí a Cardona, però en el camí es trobà el batlle del Cint, que li digué havia trobat unes robes al camí de Solanelles al mas Clara, que Jeroni Vilades reconeix com a seves. Aleshores, el batlle se'n torna a fer camí cap a Solanelles, al lloc on el batlle del Cint havia trobat les robes i en trobaren més, totes d'en Vilades, escampades pel camí.

És el torn de Joana Solanelles, la vídua, de trenta anys "més o manco" i que resta presa al castell de Cardona. Ella nega tenir cap relació amb els homes que robaren a la botiga d'en Vilades. Diu que se'ls trobà de casualitat, que ells es dirigiren a ella i que no intercanviaren gaires paraules, sense incidir en el context en el que es trobaren ni indicar què digueren exactament.

Quan se li reclama una descripció dels homes diu que no està segura i que no ho recorda bé, però que un portava "la capa roja y me aparegué era lo Scolanet".

L'interrogador li diu que digui la veritat, que la cort “sta informada que ella parlà “ab dits hòmens y los conegué”. Ella es defensa dient “no sé més del que tinc dit”.

En definitiva, la vídua Solanelles, en un arreat, sembla contractar a diversos homes per a robar i destrossar la tenda del seu enemic declarat, en Jeroni Vilades i els seus. Nosaltres, però, tan sols podem conèixer una petita part d'un conflicte que probablement es va estendre tant en l'espai com en el temps, per acabar implicant desenes de persones.

Les petites disputes, acusacions, insults i enfrontaments veïnals eren freqüents a causa de la proximitat derivada de la vida pública, on els habitants compartien espais i desenvolupaven les seves activitats sovint al carrer. Aquesta convivència afavoria una relació més estreta entre els veïns, però, al mateix temps, incrementava les possibilitats de conflicte, ja que les interaccions constants propiciaven tensions i desacords.

És el cas de Celedonia¹⁹, qui parla de la brega que tingué amb una veïna seva dita na Sabatera. Assegura que aquesta última la tractà de “bagassa” quan tornava de casa d'en Vila i que ella li respongué que “no ho era pas i que ella era estada alcavota”. Acaba dient que “no és pas veritat que dita na Sabatera ne sie estada alcavota ni jo sie bagassa, simplement jo li vaig dir alcavota ab còlera gran que tenie”.

El fet és que na Sabatera era neboda de la senyora Vila. Celdonia assegura que anà amb el seu marit, Gabriel Sunyer, a visitar la dona perquè tenia “mal de mare”, però que la senyora Vila estava gelosa perquè, en definitiva, creia que era amistançada del seu marit, el senyor Vila. La dita Sabatera, assabentada del rumor, la insultà quan la veié tornant a casa per aquest precís motiu. Diu la pròpia Celdonia que na Sabatera proclamava públicament que Llätzer Vila “se servia de mi”.

En aquest context, la violència podia quedar en moltes ocasions a tan sols un pam i, en altres ocasions, esclatava.

Declara Margalida Molins, vídua de Joan Molins, agricultor de la vila de Cardona, qui assegura que, filant junt amb altres dones, vingué l'anomenada Sabatera i després d'una conversa distesa, acabà per dir-li que no anés parlant malament d'ella. Margalida respongué “cert jo no dich res de vós y ella digué si feu”. Després d'una baralla verbal en la que Margalida assegura no haver parlat malament d'ella, na Sabatera agafa la filassa i comença a etzibar-li “filosades cap a vall que al cap me feu un bony y al bras squerre me feu tot blau y després se'n anà bravejant”.

Margalida segueix dient que un dia na Sabatera li digué que na Sunyera (Celdonia) li havia confessat que era “bagassa”. Acaba fent referència a “la gran llengua que (na Sabatera) té que de tothom diu mal y ab tots los del carrer està barallada”.

Antoni Font, l'últim declarant, circumscriu les paraules de les anteriors dones fent referència novament a que “té tant mala llengua y tant mala que nos pot dir més. [...] Tots los vehins per los qui la tenen tractada que jo o puch molt ben dir que un dia entre los altres me digué a mi bordegàs y essent ma mare dona tant honrada”. Ens resulta remarcable com l'home, posteriorment, feu èmfasi en que se l'insultà en presència d'altres i sobretot de la seva mare. L'home segueix dient haver escoltat sobre la brega que tingué na Sabatera amb na Celedonia per afegir “he oït de altres que deien que dita sabatera here alcavota”.

Un altre testimoni, Celdoni Montbui, acaba per testificar en contra de Celdonia Sunyera i Llätzer Vila indicant haver-los vist junts amagats i que l'home, apart, “maltractava molt a la seva muller que segons digueren la volie matar”. Diu “haver oït dir ama muller y altres dones del vehynat”. Així doncs, “la pública veu i fama per la present vila és que lo dit en Llätzer Vila té en amistat la dita na sunyera”.

¹⁹ BC. Fons de la Batllia de Cardona. Bat Car 33/14

Un últim testimoni, de nom Joan, assegura com anà en companyia del batlle, de nom Balaguer, “a casa dena Sunyera y digué que feren baxar allí en Lazer Vila que stave informat here dins casa”.

Aquest cas acabà sent jutjat per la Cúria Ducal i s’acabà per imposar a Llàtzer Vila la prohibició d’entrar a casa de la senyora Celdonia Vila i viceversa i se’ls impedí trobar-se a excepció de fer-ho en àmbits quotidians i públics sota pena de cinquanta ducats.

Breu conclusió

Des de l’inici de la vida en societat, les comunitats han buscat regular la violència per mantenir l’estabilitat col·lectiva mitjançant lleis, disciplina i jerarquia. Aquest procés, condicionat pels valors tradicionals i la moral catòlica, consolidà progressivament un codi de conducta no escrit però profundament arrelat, fonamentant la conformitat social com a base de la convivència al municipi. La infracció de les normes consensuades generava conflictes i respostes comunitàries, i mentre les xarxes de solidaritat municipals mitigaven adversitats, podien alhora intensificar enemistats. Així, la pau social era un equilibri entre mutualisme i conflicte, amb accions disciplinàries per corregir les desviacions de la conducta establerta.

Els conflictes de revenja responien a ofenses personals, però alhora servien com a mecanismes de control social i establiment de jerarquies dins les comunitats, mostrant-se alhora com una manera d’exhibir poder i reafirmar la posició dins la comunitat. En un entorn on la llei oficial sovint no podia garantir justícia o seguretat, els individus i els grups trobaven en la venjança un recurs per demostrar força i influència. Els actes de violència registrats no només eren represàlies per greuges passats, sinó també estratègies per dissuadir futurs desafiaments i mantenir l’ordre establert al municipi, que sempre estava regentat per una jerarquia social construïda a partir d’un consens comunitari. Així doncs, és la comunitat qui atorga legitimitat a un subjecte que per aquest motiu acaba adquirint poder d’estatus oficial. Però...només l’autoritat pública (en aquest cas els funcionaris del duc) té legitimitat per a la mediació en els conflictes? Quins factors condicionaven l’obtenció del respecte de la comunitat?

En les comunitats municipals la imatge personal tenia una importància significativa, ja que l’honor i la reputació pública contribuïen a establir la posició social d’un individu dins la comunitat. En una societat basada en la confiança i el reconeixement públic, mantenir una imatge íntegra afavoria la credibilitat i facilitava l’accés a recursos i xarxes comercials. A més, en un context en què la justícia oficial tenia un abast limitat, la projecció d’una imatge d’honor influïa en el tractament rebut per part de les autoritats locals i la comunitat en la resolució de conflictes. Quan algú transgredia el consens social, era condemnat a la marginació i a l’ostracisme, dificultant la seva reintegració. Molts marginats es dedicaven al robatori o s’unien en quadrilles sota la protecció d’un noble.

Tractant d’allunyar-nos d’un concepte de violència com a característica ontològica de les societats arcaiques, certes violències col·lectives o *tareas de disciplinamiento*²⁰, al municipi, representaren veritables mecanismes de resolució del conflicte i de recomposició de l’orde i del teixit social en ambients on la justícia oficial tenia un pes relatiu, simbòlic o, com a mínim, menor als sistemes urbans. Les últimes investigacions

²⁰ Per a Tomás A. Mantecón (2008, 165-189; 2010, 263-295), el *disciplinamiento social* engloba el control exercit tant per les autoritats com per les dinàmiques internes de les comunitats. Distingeix dues perspectives tradicionals: la *sozialdisziplinierung* germanica, que veu el disciplinament com una regulació estructurada per l’estat, i la de Foucault, centrada en el poder institucional sobre els cossos i les ments. Mantecón proposa una tercera via que posa en relleu el paper actiu dels individus en crear normes socials mitjançant pràctiques quotidianes, legitimades per una ètica popular, més enllà de la imposició estatal.

han qüestionat la visió lineal d'un "procés civilitzador" d'època moderna²¹, destacant que la violència interpersonal, les "faides" i altres formes de conflicte privat, varen continuar sent una característica notable de la societat moderna, sobretot en ambients rurals, en gran mesura com a resposta a la distància fàctica o a la desconfiança que generava la justícia oficial. Les "faides" medievals i el dret de la noblesa a la guerra privada canviaren en el seu sentit jurídic, ja que es prohibiren, però en la pràctica continuaren sent pràctiques habituals inclús per a les classes no privilegiades, contradient així o, com a mínim, retardant els fenòmens desenvolupats per les teories tradicionals. La violència privada en les comunitats municipals és, en aquest context, una competència que escapa del monopoli reial o senyorial, i que actua, quan empen una dimensió disciplinària, amb una funció d'equilibri social. Enlloc d'un sistema judicial rigorós, els tribunals, en l'alta edat moderna, semblen elaborar un complex i flexible sistema punitiu per respondre a una realitat de forces contràries: *venganza-reconciliación, castigo-perdón, individuo-colectivo, extraño-vecino y comunidad-señor* (Xam Mar, 201).

La democratització de la violència per l'aparició de les armes de foc havia arribat al seu punt més àlgid en un procés que ja havia iniciat amb l'aparició de la ballesta. Amb tot, l'herència medieval de la guerra privada passà dels castells als municipis, on regnaren les desavinences i els odis entre grups d'interès intracomunitaris, que protagonitzaran grans i petites bandositats. En el cas del relatat enfrontament entre la vídua Solanelles i en Jeroni Viladas, sabem que compartien el mateix mas! Podem esgarriar-nos tan sols en imaginar la tensió amb la que es podia viure tenint a l'altre costat de la paret de casa una persona capaç de contractar homes armats contra la pròpia integritat, propietat i interessos. Aquestes disputes no es limitaran només al municipi i les seves immediacions, sinó que s'estendran a amplis territoris adquirint una força sense precedents en el marc civil, demostrant gran capacitat de coacció i mobilització.

Tanmateix, l'Estat modern només podia triomfar si se suprimien els violents instints, guerres privades i conflictes entre nobles i classes no privilegiades. En conseqüència, la criminalització del fenomen fou exponencial fins que l'Estat assolí el monopoli total de la violència, ja a les acaballes del segle XVIII.

²¹ Les darreres investigacions sobre la "faida", la violència interpersonal i la conflictivitat a l'època moderna es recullen a *Acta Histriae* 31, núm. 4 (2023), procedents de la conferència internacional *After the Feud? Dispute Settlement Between Custom and Law in Early Modern Europe* (Maribor & Čentur, 21–22 de juny de 2023).

Obres citades

- Alcoberro, Agustí coord. *El bandolerisme a les Terres de l'Ebre (segles XVI-XVII). Recerca 9* (2005).
- Almazán, Ismael. "Delito, justicia y sociedad en Catalunya durante la segunda mitad del siglo XVI: aproximación desde la bailía de Terrassa." *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* 6 (1986): 211–216.
- . "El recurso a la fuerza. Formas de violencia en el Vallés Occidental durante el siglo XVI." *Historia Social* 6 (1990): 89–103.
- . "Penas corporales y disciplina social en la justicia catalana de los siglos XVI y XVII." *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* 12 (1992): 127–148.
- . *Els camins de la justícia: ordre i desordre al Vallès dels segles XVI-XVII*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2000.
- Amussen, Susan Dwyer. *An Ordered Society: Gender and Class in Early Modern England*. New York: Columbia University Press, 1994.
- Bastardas, J., ed. *Usatges de Barcelona. Establiment del text llatí i edició de la versió catalana del manuscrit del segle XIII de l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona*. Barcelona: Noguera, 1984.
- Bourdieu, Pierre. *La distinction: Critique sociale du jugement*. París: Les Éditions de Minuit, 1979.
- Brunner, Otto. *Land und Herrschaft. Grundfragen der territorialen Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter*. Viena: Rudolf M. Rohrer, 1965.
- Carroll, Stuart. *Blood and Violence in Early Modern France*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- . "From Feud to Enmity." *Acta Histriae* 25, núm. 2 (2017): 433–442.
- Casals, Àngel, coord. *El bandolerisme a la Corona d'Aragó. Vol. I*. Cabrera de Mar: Galerada, 2012.
- . coord. *El bandolerisme a la Corona d'Aragó. Vol. II*. Cabrera de Mar: Galerada, 2016.
- . "Legal and Illegal Forms of Vendetta in the Legal Framework of Catalonia, 15th to 17th Century." *Acta Histriae* 25, núm. 2 (2017): 219–234.
- Collins, James B. *The State in Early Modern France*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Davies, Jonathan, ed. *Aspects of Violence in Renaissance Europe*. Farnham: Ashgate, 2013.
- Elias, Norbert. *El proceso de la civilización*. Mèxic D. F.: Fondo de Cultura Económica, 1987.
- García Espuche, Albert. *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Madrid: Alianza Editorial, 1998.
- García-Oses, Isaac. "Indicadors de riquesa i de desigualtats en el món artesanal de Barcelona als segles XVI i XVII. Dots i famílies en el gremi de terrissers." *Estudis d'Història Agrària* 28 (2016): 179–206.
- Garnot, Benoît. "Justice, injustice, parajustice et extrajustice dans la France d'Ancien Régime." *Histoire & Sociétés* 4, núm. 1 (2000): 103–121.
- López Ojeda, Esther coord. *La violencia en la sociedad medieval*. València: Universitat de València, 2019.
- Mantecón, Tomás A. *Conflictividad y disciplinamiento social en la Cantabria rural del Antiguo Régimen*. Santander: Universidad de Cantabria / Fundación Marcelino Botín, 1997.
- . "El peso de la infrajudicialidad en el control del crimen durante la Edad Moderna." *Estudis. Revista de història moderna* 28 (2002): 43–76.

- . “La ley de la calle y la justicia en la Castilla moderna.” *Manuscripts* 26 (2008): 165–189.
- . “Formas de disciplinamiento social, perspectivas históricas.” *Revista de Historia Social y de las Mentalidades* 14, núm. 2 (2010): 263–295.
- . “Cencerradas, cultura moral campesina y disciplinamiento social en la España del Antiguo Régimen.” *Mundo Agrario* 14, núm. 27 (2013).
- . “Justicia y fronteras del Derecho en la España del Antiguo Régimen.” A Caselli, Elisa, coord., *Justicias, agentes y jurisdicciones. De la Monarquía Hispánica a los Estados Nacionales (España y América, siglos XVI-XIX)*. Madrid: FCE, 2016, 25–58.
- Muchembled, Robert. *La violence au village: sociabilité et comportements populaires en Artois du XVe au XVIIe siècle*. Turnhout: Brepols, 1989.
- Obiols, Lluís. *Lo niu dels bandolers de Catalunya. Els setges del castell d’Arsèguel (1588-1592)*. La Seu d’Urgell: Edicions Salòria, 2012.
- Oman, Žiga. “Enmity After the Feud: Violence and Its Control in Inner Austria, 1500–1750.” *Acta Histriae* 31, núm. 4 (2023): 529–586.
- Povolo, Claudio. *L’emergere della tradizione. Saggi di antropologia giuridica e storia sociale in Europa moderna e contemporanea*. Venècia: Libreria Editrice Cafoscarina, 2015.
- Reglà, Joan. *El bandolerisme català del Barroc*. Barcelona: Edicions 62, 1966.
- Sales, Núria. “Un problema metodològic: l’oblit de les cúries baronials en els estudis sobre justícia i delinqüència (França i Espanya, segles XVI-XVIII).” *Revista d’Història Medieval* 12 (1990): 65–85.
- Salvador Esteban, Enrique. “Tortura y penas corporales en la Valencia foral moderna: El reinado de Fernando el Católico.” *Estudis. Revista de història moderna* 22 (1996): 263–289.
- Serra, Eva. *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII: baronia de Sentmenat 1590-1729*. Barcelona: Crítica, 1988.
- Spierenburg, Pieter. *The Spectacle of Suffering: Executions and the Evolution of Repression: From a Preindustrial Metropolis to the European Experience*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
- Torres, Xavier. *Els bandolers (s. XVI-XVII)*. Vic: Eumo Editorial, 1991.
- . *Nyerros i cadells: bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna (1590-1640)*. Barcelona: Quaderns Crema, 1993.
- Weisser, Michael R. *Crime and Punishment in Early Modern Europe*. Atlantic Highlands, N.J.: Humanities Press, 1979.
- Xam-Mar, Carmen. *La conflictividad y las formas de control social en el Alt Urgell, siglo XVII*. Tesis doctoral inédita, Universidad de Cantabria, 2016.